

Марина Герасько

МАЛОВІДОМІ БУДИНКИ К. Г. РОЗУМОВСЬКОГО В БАТУРИНІ

Стаття присвячується дослідженню цегляних будинків К. Г. Розумовського на території Батурина. Вона базується на глибокому вивченні багатьох джерел.

Ключові слова: Батурин, гетьман, Кирило Розумовський, цегляний палац.

Цегляний будинок навпроти поштової станції

На початку свого гетьманування, відвідуючи Батурин, «гетман временно поселился и жил в деревянном доме [12, 19], вплоть до сооружения каменного дворца» [7, 26-27].

До нас дійшли відомості про те, що Кирило Розумовський мав декілька кам'яних будинків у Батурині. Прямим підтвердженням існування одного з них є науковий висновок білоруської дослідниці І. Слюнькової, яка зазначає, що «кам'яний дім гетьмана (закінчений 1761 року), розташований навпроти поштової станції, неподалік від Конотопського проїзду. Зведення планувалося здійснити «національною забудовою» [27, 109; 4, 28]. Очевидно, що цей будинок, імовірно за все, стояв там, де на сьогодні розташовані будинки за адресою №№ 57-61 по вулиці В. Ющенка на території, яку в даний час займає контора колишнього ПОП «Присеймів'я» і подвір'я, прилегле до неї.

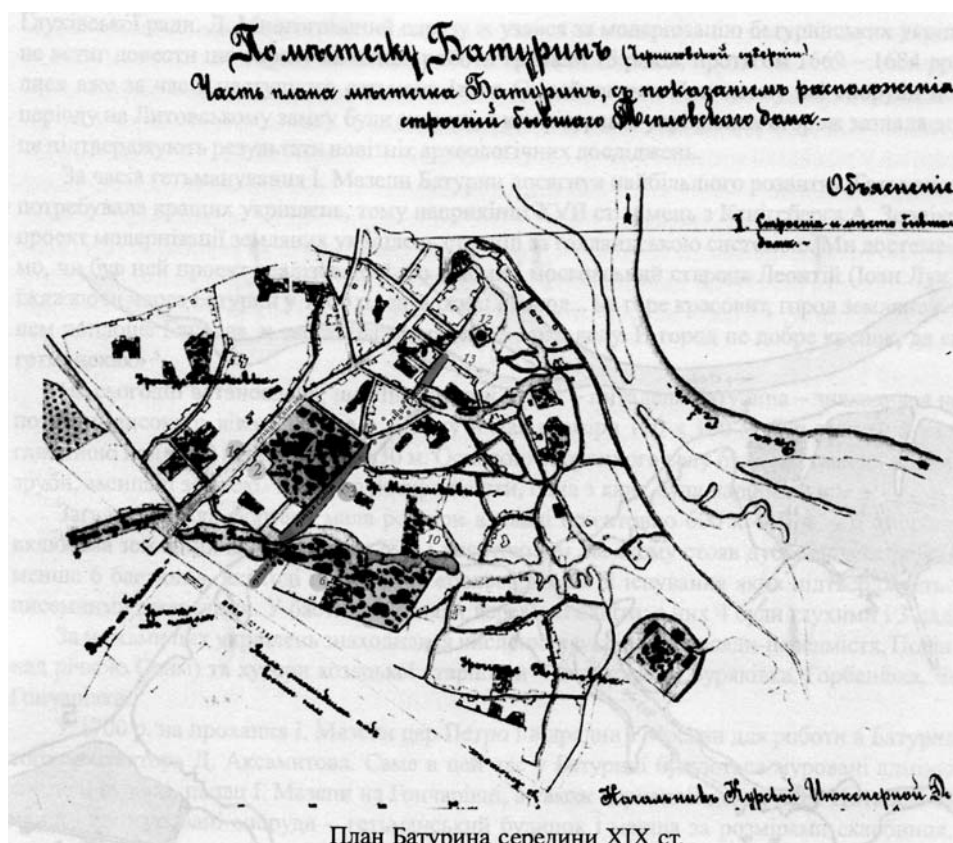
У побудові першого гетьманського кам'яного палацу в Батурині безпосередню участь брав граф М. І. Воронцов. З тривалого листування видно, що саме він мав щирі прихильність до К. Г. Розумовського і сприяв йому в усьому [22, 255]. Поради Воронцова були дуже цінними для Кирила Григоровича.

Тому про початок зведення кам'яного гетьманського будинку в Батурині гетьман К. Розумовський відразу повідомив саме графу М. Воронцову. У листі, датованому 24 квітня 1757 р., це будівництво він пояснював своїм бажанням остаточно переїхати до Батурина [28, 215], бо глухівський клімат дуже погано впливав на його здоров'я. До того ж будинок, збудований там для нього, розташовувався в низині на болотистому ґрунті, на місці, що було «гнусным по сырости и болотной земле» [13, 945], тому й швидко почав руйнуватися. З цієї причини гетьман «принужден нынешнего лета зачать каменный дом в Батурине» [5, 213], який і мав стати резиденцією [23, 57]. До речі, вагомою причиною спорудження кам'яного палацу в Батурині також був намір Розумовського перетворити це місто на центр гетьманського правління в Україні [22, 255; 30, 22].

Кирило Григорович хотів доручити побудову кам'яної батуринської резиденції високопрофесійним зодчим. У тому ж листі він повідомляє М. Воронцову, що: «Материалы все из излишеством готовы, да архитектора не имею» [22, 255]. Відомо, що 23 травня 1757 р. з Батуринського цегляного заводу на це будівництво [23, 56] було видано 242 990 штук цегли [29, 405; 21, 376].

Кирило Розумовський бажав, щоб цей будинок зводив архітектор А. Квасов, котрий якраз на цей час перебував на будівництві храму в Козельці. Однак на той час А. Квасов став потрібним Олексієві Григоровичу у Санкт-Петербурзі. Натомість Кирило Григорович просить Воронцова прислати йому П.-А. Трезіні, який мав би прийти не пізніше, як за 2 місяці. А коли цей архітектор не зможе прийти, то: «прошу Ваше сиятельство походотайствовать мне гезеля Кокорина... я им весьма буду доволен, да и он безмерно будет рад, что при мне будет» [22, 256; 9, 72]. З цим архітектором на той

© Герасько Марина Олександрівна – науковий співробітник Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

Пояснения до плану

1. Поштова станція	7. «Капунін ставок»
2. Цегляний будинок К. Розумовського
напроти поштової станції	8. «Кочубейський ставок»
3. Цегляний будинок К. Розумовського, в якому
проживала С. О. Апраксіна	9. Гребля
4. Великий сад	10. Кінний завод та кінний двір
5. Кочубейський сад	11. Помешкання Г. П. Литаренко
(нині вул. Грушевського, 7)
6. Будинок Кочубея	12. Воскресенська церква
	13. Базарна площа.

час Розумовський вже був знайомий.

Однак зазначені вище архітектори, запрошені Розумовським, з різних причин не прибули до Батурина. Вже в наступному листі, в червні 1757 р., Розумовський висловлює подяку М. І. Воронцову за те, що він надіслав у Батурин архітекторів з Італії. Це були «Венероні (з Мілана) і Бартоліані (з Лугано). Але в міру своєї скромності і великої поваги до Воронцова К. Г. Розумовський не пише у своєму листі про те, що вибір Воронцова не надто припав йому до душі. Гетьман вважав, що росіянин О. П. Кокорин і українські майстри могли б краще знайти спільну мову та порозумітися. Те, що будинок повинен бути зручним і простим, читаємо далі в цьому ж листі: «... а главное то, что я великолепных строений строить не намерен, но дом каменный покойный к житию, который хотя весьма по нашему посредственной рукою построится, в Малой России всегда, однако ж, будет казаться великолепным» [22, 256].

Події розгорнулися всупереч бажанням гетьмана. З невідомих нам причин італійські майстри Венероні й Бартоліані прибули до Батурина лише в листопаді 1757 р., «... приїхавши невчасно, тобто тоді, коли погодні умови найменше сприяли будівництву нової кам'яної резиденції» [22, 257]. Тому К. Розумовський залучив їх до перебудови дерев'яного дому в Батурині по вулиці Київській.

У березні 1760 р. будівництво гетьманського цегляного будинку було в основному завершено, за винятком окремих дрібних видів робіт. «Його архітектори – італійці Вене-

роні і Бартоліані, працювали в Батурині 2 роки і 9 місяців, отримуючи платню 800 руб. на рік» [23, 56]. Та, «одержавши схвальний відгук про свою роботу від гетьмана і його письмову рекомендацію, в зв'язку із закінченням контракту, виїхали з України» [23, 57].

У 1761р. палац та інші адміністративні будівлі Батурина в основному були завершені: «в начале ...года гетман уже мог жить здесь в своем доме; были, вероятно, готовы и другие постройки...» [26, 38-39]. Вони, як і саме місто, царським указом від 17 лютого 1760 р. перейшли в «вечное и потомственное владение» Кирила Розумовського [21, 376-377]. А після скасування гетьманства і зняття з Розумовського гетьманського чину, Катерина II щедро нагородила його та залишила за ним «...в Батурине на казенные средства построенный гетманский дом» [7, 30].

«Неизвестно, в каком виде был выстроен «город» Батурин и был ли вообще строен на средства казны, но относительно дворца имеется сведение, что он был строен на казенные средства: об этом свидетельствует историк А. И. Ригельман. К сожалению, в указанном сведении не сказано, что «казенный» Батуринский дворец был каменный, но, принимая во внимание важность официального восстановления прежней гетманской резиденции, да еще по особому плану, его нужно считать таковым. Тем более, что деревянный гетманский дом в Батурине уже был» [7, 27]. Як відомо, після скасування Гетьманщини було скасовано всі «інституції» і вже ніякого казенного будівництва не велося [7, 30].

Цегляний будинок Розумовського, в якому проживала С. О. Апраксина

Кирило Григорович любив Батурин [17], сюди його «... тягло, наче магнітом ...та й вирішив доживати віку [11, 134] в Батурині» [20,194; 25, 40]. Тут, як і в інших містах [32, 713], він не зраджував своїм уподобанням, а особливо захоплювався будівництвом [15, 73], вибираючи для нього найкращі мальовничі місцини Батурина. Але для його власних потреб всіх будівель, побудованих ним, було забагато, та, крім цього, вони не зовсім задовольняли його вишуканий смак. Тому, маючи багато нерухомості, зокрема в Батурині, обдаровував нею наближених до себе осіб, «кроме этого, во многих местах устроил каменные дома для чиновных людей». М. Ісаєнко у 1860 р. в «Чернігівських губернських відомостях» писав: «...В одном из таковых домов, недавно проданном и снесенном, жила Графиня Апраксина, от чего и дом, в котором она жила, получил название Апраксинского» [14, 76-77].

Ось як цей будинок охарактеризований в «Опису нерухомого майна А. Розумовського в Батурині» за 26 вересня 1836 року: «Близ старого двора, где был фельдмаршалский двор, в другую сторону находится конюшенный двор с конным заводом ... против сего завода маленький пруд, укрепленный плотинкою... [1, 240]. Неподалеку от конного завода имеется каменный в два этажа небольшой дом, называемый Апраксинский, при коем состоят: флигель земляной, а по другую сторону два каменных малых флигеля, сарай и конюшни ветхие. От сего дома начинается другой сад и за оным против пруда, что около кузниц, большой двор и дом, называемый Кочубейский» [1, 240-241]. А у відомості про забудову та землевласників Батурина за 1803 р., під літерою «К» зазначено будинок, що розташований на підвищеному боці Батурина «На Садовой улице в 17 квартале под каменным двухэтажным домом [со] службами и двором» числиться 1416 «всех квадратных сажень». Поряд з цим будинком стоїть «каменный дом, прозываемый Кочубеевский» [1, 207].

Для того, щоб краще зрозуміти місцезнаходження Апраксинського будинку, автор надає пояснення: через дорогу від старого гетьманського будинка (територія Батуринської ЗОШ), але в інший бік, перейшовши вулицю Садову (нинішня Грушевського), тобто рухаючись у бік сучасного відділення МНС і трохи далі за нього, приблизно там, де нині земельні ділянки жителів, що проживають по вулиці Д. Многогрішного №№ 4, 6, 8 (помешкання Яська М. І. та ін.). І трохи вище по схилу від руслу р. Чорної був кінний двір з кінним заводом та іншими господарськими будівлями та криницею. Навпроти цього заводу маленький ставок укріплений гребелькою. Для детальнішого пояснення варто зазначити, що цей ставок існував ще навіть після II Світової війни. Ставок, як і в часи К. Розумовського, а також ще за раніших часів В. Кочубея, був

укріпленій і розділеній вищезгаданою гребелькою на дві частини. Одна з них, що була навпроти конюшень, виконувала господарські функції. Вона мала назву, яка і дійшла до нашого часу, – «Капунін ставок» [10, 62]. Інша ж частина звалася «Кочубеївський ставок» і була призначена для відпочинку. Недалеко від кінного заводу навпроти великого саду (великим звався сад, розташований біля будинку К. Г. Розумовського по вулиці Київській – територія сучасної ЗОШ) розміщувався двоповерховий кам'яний дім, так званий Апраксінський (приблизно на місці розміщення сучасного відділення МНС). Від цього будинку починався інший сад, за яким проти ставка (що біля кузні) великий двір і будинок, що звався Кочубеївським.

Вулиця, що зараз носить назву Грушевського, скоріше за все, і носила назву Садова. Таке припущення можна зробити, виходячи з того, що обабіч неї були садові насадження. А саме: по один бік вулиці ріс великий сад, що був на подвір'ї старого фельдмаршала (територія сучасної Батуринської ЗОШ) і по інший – Кочубеївський сад. Ця вулиця йшла паралельно вулиці Київській. Ось як описує її краєзнавець В. Бондаренко: «Церква розташована в центрі Батурина. На фотографії церкви 1903 р. біля неї видно велику площу. Від цієї площі в бік будинку Кочубея йшла головна вулиця Батурина; тут жили найбагатші батуринці» [2, 82]. Підтвердженням тому, що ця вулиця була не другорядною, а також основною, як і вулиця Київська, є те, що вона була доволі широкою і прямою. Це простежується і в наш час. Якщо їхати до центру Батурина, повернувши біля пагорба Слави, то якраз перед собою (трохи праворуч) бачимо Воскресенську церкву. Ймовірно за все, у пізніші часи ця вулиця зазнала незначного перепланування у середній своїй частині (дивись карту). І на даний час має трохи інший вигляд, а саме – розгалужена перед садибою Г. П. Литаренко по вул. Грушевського, 7.

Отже, аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що на території міста Батурин у Кирила Григоровича Розумовського було декілька цегляних будинків. З тих далеких часів і до сьогодення залишився єдиний палац, який «поражає і удивляє нас» [31, 8]. Про інші будинки наразі відомостей мало або вони зовсім відсутні. Але величність існуючого грандіозного палацово-паркового [24, 472] ансамблю є підтвердженням тому, що інші батуринські будівлі гетьмана були справжніми витворами мистецтва. Адже для їх планування та зведення гетьман залучав найкращих зодчих з Росії та Європи: «Ринальди, Кваренги, Камерона, Старцева, Аксамитова, Квасова ...» [6, 39]. Тому дослідження даної теми є актуальними і потребують глибокого вивчення.

1. Батурин: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін.; Редколегія: О.Б. Коваленко та ін. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2009. – 786 с.

2. Батуринська старина: збірник статей Віктора Бондаренка / упор. Ю.А.Блажко, Л.Г. Кіяшко. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. – 168 с.

3. Батуринська старовина: Збірник наукових праць. Вип. 2 (6) / Відп. ред. О.Б. Коваленко. – Чернігів: Видавництво «Десна Поліграф», 2011. – 124 с.

4. Бузун О. Батурин часів гетьманування К.Г. Розумовського. // Сіверянський літопис. – 1998, № 5. – С. 26-41.

5. Васильчиков А.А. Семейство Разумовских / Васильчиков А.А. – СПб., 1880. – Т. I. – С. 213.

6. Величко С.Г. Кирилл Григорьевич Разумовский на Украине. // Материалы научно-исторической конференции, посвященной памяти видного государственного деятеля России Кирилла Григорьевича Разумовского / МСХА. – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2004. – С. 38-43.

7. Горностаев Ф.Ф. Дворцы и церкви Юга. – М.: «Образование». В. 8., 1914. – 92 с.

8. Дворцы и усадьбы: еженедельное издание. – М., № 87, 2012. – 31 с.

9. Дробязко Н. Участь родини Воронцових у розбудові Батурина в середині XVIII ст. // Батуринська старовина: Збірник наукових праць. Вип. 2 (6) / Відп. ред. О.Б. Коваленко. – Чернігів: Видавництво «Десна Поліграф», 2011. – С. 71-72.

10. Дроб'язко Н.В., Реброва Н.Б., Карпенко Ю.О., Графін М.В., Дадашева Т.Г., Дивосвіт історії і природи Батурина. – Чернігів, 2004. – 84 с.
11. Жемчужников Л. Мои воспоминания из прошлого. – Л., 1971. – С. 133-134.
12. Зубенко-Царьова М.В. Чарівна подорож. – К.: Будівельник, 1972. – С. 18-20.
13. Иноземцев И. Граф К.Г. Разумовский в Батурине // Исторический вестник. – 1903. – Т. ХСІV. – 1256 с.
14. Исаенко М. Батурин, местечко Черниговской губернии // Черниговские губернские ведомости. – 1860. – № 11. – С. 76.
15. Кіяшко Л. Г. Останні роки життя К. Розумовського в Батурині. // Батуринська старовина: Збірник наукових праць. Вип. 2 (6) / Відп. ред. О.Б. Коваленко. – Чернігів: Видавництво «Десна Поліграф», 2011. – С. 72-74.
16. Коваленко О., Петреченко І. Краткое топографическое описание Новгород-Северского наместничества 1787 года. // Сіверянський літопис. – 1995. – № 5. – С. 155.
17. Костомаров Н. Из поездки в Батурин в 1878 году // Порядок. – СПб., 1881. – № 7;
18. Косьяненко В. Обґрунтування проекту реставрації та пропозицій по пристосуванню палацу К.Г. Розумовського – пам'ятки архітектури XVIII-XIX ст. (охор. № 837) У світлі її історії та будівельної еволюції.
19. Лукомский Г. Батуринский дворец, его история, разрушение и реставрация. – С.8.
20. Матющенко Б., Шковира Ю., Чабан М. Забутою Україною: Краєзнавче видання. Дніпропетровськ.: ІМА-прес. – 2006. – 336 с.
21. Павленко С. Післямазепинська доба Батурина. // Батуринська старовина: збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. – К., 2008. – 512 с.
22. Пасько І.В. До історії Батуринського палацу (На матеріалах листування К.Г. Розумовського з М.І. Воронцовим) // Український археографічний щорічник. Випуск 3/4 – К., 1999. С. 251.
23. Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.): Монографія: в 2-х частинах. – Ч. I. – К., 2008. – 240 с.
24. Реброва Н. Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» // Батуринська старовина: збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. – К., 2008. – С. 465-475.
25. Синицкий Л. Путешествие в Малороссию академика Гильденштедта и кн. И.М. Долгорукаго // Киевская старина. – 1893. – № 4. – 2618 с.
26. Скокан П. Батурин (по историческим местам Украины): сборник воспоминаний, очерков, рассказов и других материалов (на правах рукописи). – М., 1979. – 242 с.
27. Слюнькова І. Архітектурна спадщина Батурина. // Дніпро. – 1990. – № 4. – С.107-110.
28. Терех М.І. Перший палац К.Г. Розумовського в Батурині. // Сіверщина в історії України: збірник наукових праць. В. 5. – Київ – Глухів, 2012. – С. 215-217.
29. Терех М. Промисловість Батурина доби К. Розумовського (XVIII – XIX ст.) // Батуринська старовина: збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. – К., 2008. – 512 с.
30. Токарев С. Нововиявлені документи про діяльність «Експедиції Батуринського і Глухівського будівництва» на початку 50-х рр. XVIII ст. // Сіверянський архів. – Випуск 2. – Чернігів, 2008. – С.106.
31. Цапенко М. По равнинам Десны и Сейма. – М.: Искусство, 1967. – 122 с.
32. Чернігівщина: енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С. 713.

Данная статья посвящается исследованию кирпичных домов К. Г.Разумовского на территории Батурина. Она базируется на глубоком изучении многих источников. Ключевые слова: Батурин, гетман, Кирилл Разумовский, кирпичный дворец.

The work studies the first houses of Kyrylo Rozumovskiyi in Baturyn. The article is based on the deep analyses of many sources.

Key words: Baturyn, hetman, Kyrylo Rozumovskiyi, brick palace.